

Margaret Atwood

Testamentumok

Fordította Csonka Ágnes

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019

Kalapos Éva Veronika

ÚJABB FONTOS SEBEK

„Jobb, ha te kövezel meg másokat, mint ha téged köveznek meg.” Ez a mondat Margaret Atwood a Guardiannek adott interjújában hangzott el, nem sokkal a *Testamentumok* megjelenését követően. A kanadai író, akit az újságírók „korunk Kasszandrájának” neveznek, a kötetben szereplő Lydia néni karakterét jellemzi vele, de azt hiszem, bátran értelmezhető a teljes Gileád-univerzumra vonatkozó egyik alapigazságként is.

2019 végén a *Világok Találkozása* című zsánერიrodalmi beszélgetéssorozat egyik témája a *Testamentumok* volt, és a színpadon ülő szakértők egyvalamiben biztosan egyetértettek: Atwood-renezánsz helyett az elmúlt években egyértelműen „Szolgálólány-renezánszról” beszélhetünk. Bár mióta ismét felfedezték *A szolgálólány meséjét*, az Atwood-életmű fontosabb darabjait is újra kiadták – itthon a Jelenkor Kiadó végzi lelkiismeretesen ezt a feladatot –, és az *Alias Grace*-ből *A szolgálólányhoz* hasonlóan tévésorozat is készült, mégis a széles olvasó- és nézőközönség számára Gileád története, társadalmi modellje és karakterei váltak számottevő kulturális referenciává. Atwood szimbó-

lumrendszere a teljesség igénye nélkül abortusz- és klímatüntetéseken, politikai beszédekben – például a Brexit kapcsán –, de a közösségi és egyéni traumakommunikáció szintjén is feltűnik, a vörös szolgálólányruha mára szemaforként jelzi a nyomásgyakorlás bármely formáját megkísérlők számára: eddig, és ne tovább!

Innen szép veszíteni, mondhatnánk, ha arra gondolunk, milyen eredménnyel járnak általában a kánonba mélyen beágyazott klasszikusok folytatási kísérletei. A *Testamentumok* egyik legnagyobb teljesítménye azonban éppen az, hogy nem folytatás kíván lenni, hanem a gileádi kirakós további darabjait akarja elélnk tární, és lényegében el is éri a célját. Az első részben alkalmazott narrátor, Offred helyett, akit kvázi főszereplőnek tartottunk, most három hangot, három karaktert kísérhetünk végig, Offred pedig ki is lép a regény teréből, szinte csak említés szintjén és a karakterekkel való kapcsolatán keresztül jelenik meg. Az olvasóközönség nagy nyomást gyakorolt Atwoodra, hogy „hozza vissza” őt a folytatásban, ám az író azt nyilatkozta, képtelen lett volna még egyszer felidézni azt a hangot, pláne fenntartani egy újabb regényen keresztül, ráadásul – szemben a tévésorozat készítőivel – Gileádba sem kívánt teljes egészében visszatérni, ha már egyszer Offred a falakon kívül került. Így a *Testamentumok* középpontjában nem Gileád pusztulása, nem a bosszú áll, hanem annak előkészítése és a különböző élethelyzetek, motivációk bemutatása.

A három narrátor, az első rész kegyetlen Lydia nénije, a kanadai ellenállás soraiba tartozó tinédzser, Daisy, valamint egy tősgyökeres gileádi lány, Agnes egyértelműen a totalitárius rendszerrel kapcsolatos három különböző nézőpont képviselői, karaktereiket azonban nem ez teszi igazán izgalmassá. A két fiatal lány helyzetén keresztül feltárul előttünk, milyen egy diktatúrában és egy ellenállási mozgalom tagjaként felnőni, ám ez a két szál viszonylag klasszikus dramaturgia mentén halad, a teljes és természetesnek vett integrációt kételkedés, kérdések megfogalmazása és a válaszok megtalálása követi, miközben fény derül a családi kötelékekre is – eléggé kiszámítható módon, bár nagy érzékenységgel, remekül megírva. A lányok szálának valódi érdekessége számomra nem az egyik, valószínűsíthető szerzői szándékban rejlik, miszerint a felnőttek által tönkretett világot a fiataloknak van esélyük rendbe hozni, hanem többek között abban, hogy mind Gileád, mind a Kanadában működő ellenállási mozgalom gyakorlatilag felhasználja a fiataljait saját eszméinek terjesztésére és az ellenséges társadalmi és politikai rendszer megdöntésére. A regény terében egyértelműen ne-

gatív pólust képviselő Gileád a Gyöngyleányokat képezi ki arra, hogy a határaiton kívül térítsenek, ezzel cinikusan akár az életüket is kockáztatva, az ellenállók pedig Daisyre – és Gileádon belüli segítőire – helyezik a totalitárius diktatúra szétbomlasztásának terhét. Ez többek között abból a szempontból érdekes, hogy miként adjuk át politikai meggyőződésünket, történelmi traumáinkat és emlékeinket az utánunk jövő generációknak, elvárva a teljes kritikamentességet, miközben a fiatalok dolga éppen a kritika megfogalmazása, egyúttal saját meggyőződésük kialakítása lenne, és az effajta tépelődés mind Agnes, mind pedig Daisy belső monológjaiban megmutatkozik. Az Agnes által ismert gileádi valóság helyét az a valóság veszi át, amelyet az ellenállás gileádi segítői tárnak elé titkos akták, fotók és dokumentumok formájában, Daisy pedig sosem járt a diktatúrának még csak a közelében sem, csupán könyvekből és elbeszélésekből ismeri az ottani életet. „Elmagyarázta, hogy a gileádiaknak elvileg erkölcsös, istenfélő életet kell élniük, de ha az ember fanatikus, akkor képes hinni abban, hogy erkölcsösen él, miközben embereket gyilkol. A fanatikusok úgy gondolják, hogy a gyilkosság erkölcsös tett, legalábbis bizonyos emberek meggyilkolása. Ezt én is tudtam, mert az iskolában vettük a fanatikusokat” (295). Amellett, hogy az olvasó számára természetesen egyértelmű a totalitárius Gileád szimbolikája, valamint az a nem elhanyagolható tény, hogy a diktatúra a klímaváltozás hatásainak következményeként alakulhatott ki ebben a formában, az áldozatai pedig elsősorban a nők és a gyerekek – tehát Gileád minden szempontból az abszolút rosszat testesíti meg –, mégis érdekes a fiataloknak átadott nézetek és vállukra helyezett felelősség kérdése egy olyan korban, amikor számos ország az alapján választ vezetőket, hogy kinek a hangja a leghangosabb, és ki képes látszólag a legnagyobb erőt képviselni.

A *Testamentumok* fragmentált szerkezetének és narrációs technikájának másik nyertese egyértelműen Lydia néni. Bár az a dramaturgiai fogás, hogy bepillanthatunk a gonosz elméjébe, részben megérthetjük a motivációit, sőt, még meg is lep bennünket a karaktere, megint csak meglehetősen klasszikusnak mondható, Atwood mégis képes különlegessé tenni a néni belső világában tett utazást. Különösen izgalmas az asszony Gileád előtti személyiségének és az integrációjának a bemutatása, mert az író jócskán túllép az „egyébként én végig jót akartam” kliséjén, és egy komplex személyiség komplex döntésein keresztül mutatja be, miként hat az emberre, ha egyszerre fosztják meg a szabadságától és helyezik hatalmi pozícióba (ebből a szempontból kissé túlságo-

san magától értetődő, ugyanakkor logikus írói választás a néni eredeti szakmája). Atwood tisztában van vele, hogy egy diktatúra bemutatása során sosem a jók és a gonoszak az igazán érdekesek, hanem a lavírozók, a rendszerből hasznot húzó, elsősorban magukat és az érdekeiket védő, de emberségüket (még) el nem veszítő figurák, akik éppen az idők során megélt tapasztalataik és a higgadt elemzőképességük folytán válhatnak egy ponton az események aktív szereplőjévé, vagy akár alakítójává. Lydia néni nem más, mint egy folyton figyelő szem, jóval hatékonyabb azoknál, akiket a rendszer erre képezett ki, mert ő saját maga és a rábízottak érdekében őrködik. Lehetséges befogadói olvasat őt a bosszú angyalaként értelmezni, aki éveken keresztül várt a megfelelő alkalomra, de számomra sokkal érdekesebb egy mélyen emberi, gyengeségek, érdekek, elvek és érzelmek hullámvasútján ülő karakterként látni, és érzésem szerint a szöveg lehetőséget is ad erre. Izgalmas például, ahogy a neki állított szobor kapcsán felcsillanó gög és büszkeség szemben áll saját kicsinységének tudatával, az állandó fenyegetettség jelenlétével és azzal a bizonyossággal, hogy a rendszer bármelyik pillanatban nyom nélkül eltörölheti a föld színéről.

A családi kapcsolatok bonyolódása és a Gileád elleni szervezkedések, bár egy valamirevaló disztópia nem lehet meg hasonló elemek nélkül, mégis a regény legkevésbé érdekes részei. Ezt magyarázhatja többek között, hogy Gileádban már olyan díszletek közt mozgunk, amelyeknek jobbra már ismerjük a szabályait, vagy ha nem, hát ki tudjuk azokat következtetni, az ellenállók kanadai életkörülményeit pedig Atwood nem részletezi különösebben, ezen a szálon inkább Daisyre koncentrálnak és a feladatra, amire felkészítik a lányt. Pedig *A szolgólány meséjének* élvezeti értékét a politikai és társadalmi szimbolikán túl a regényvilág aprólékos felépítése, a benne élő figurák és viszonyrendszereik bemutatása, valamint Offred egyedi, lírai nyelvhasználata emelte jelentősen. Ezek tették egészen különlegessé a kötetet. A *Testamentumok* egyébként ebben sajnos mindenképp elmarad az elődjétől: az író Lydia néni nyelvét még viszonylag érdekesen és következetesen formálja meg, a lányok beszédmódját viszont, bár homlokegyenest eltérő világban és nyelvi kódok közt nőttek fel, olykor kimondottan nehéz megkülönböztetni, kivéve, amikor Daisy kap némi vulgáris felhangot, amin Agnesnek, a gileádi jó kislánynak lehetősége van felháborodni. Egy kis visszalapozgatás után, valamint a viszonylag lineáris szerkesztésnek hála, végül egyértelművé válik, ki beszél éppen, de akkor is messze járunk Offred mondatainak érzelmi és nyelvi összetettségétől: „Várok.

Összerakom magam. Összerakni való dolog vagyok, mint ahogy egy beszédet rak össze az ember. Amit nyújtanom kell, az nem velem született, azt meg kell alkotni” (*A szolgálólány meséje*, 107). Fontos megjegyezni, hogy a nyelvi különbségek az eredeti szövegekben is megmutatkoznak, a magyar fordítások „csupán” hüen visszaadják azokat. (*A szolgálólány meséjét* Mohácsi Enikő, a *Testamentumokat* Csonka Ágnes munkája nyomán élvezhetjük.)

Nem csupán a nyelvi réteg különbségei, de a másfajta dramaturgiai súlyozás miatt is egyértelmű, hogy a *Testamentumok* közelebb áll a zsánerirodalomhoz, mint *A szolgálólány meséje*, ám fontos megjegyezni, hogy ez nem válik hátrányára (mi több, a szépirodalom zsánerelemekkel való keverésének, ha tehetséges íróról beszélünk, sokkal inkább az előnyei mutatkozhatnak meg egy szövegben). Ahogy már említettem, üdvözlendő Atwood részéről, hogy az olvasói nyomás és nyilván a saját írói hiúságának csábítása ellenére semmilyen szempontból nem próbálta meg újraalkotni az első regény világát, hanem szerényen tágítani igyekezett a képet, új nézőpontokat fogalmazott meg, mintha arra akart volna figyelmeztetni, hogy soha semmi nem egyértelmű és egyoldalú, még az sem, ami tökéletesen annak tűnik. Valamint arra, hogy diktatúrákban és demokráciákban, valamint minden létező államformában emberek élnek és próbálnak boldogulni nap mint nap, és hogy könnyű, de nagyon veszélyes döntésképtelen, megvezetett masszaként tekinteni rájuk. A *Testamentumok* pont olyan széles körű értelmezési tartományal rendelkezik, mint az előző regény, és ezzel máris messzemenőig teljesíti, sőt, túl is szárnyalja azt, amit egy folytatástól elvárhatunk. Nem csupán a nosztalgia érzését adja meg, nem elégszik meg azzal, hogy feltépi *A szolgálólány meséje* által ejtett sebeket – amiket nagyon fontos időnként a bőrünkön érezni –, hanem újabb karcolásokat ejt, ha nem is ugyanott és ugyanúgy, ahol és ahogy az elődje, de ugyanolyan fájdalmasan.